

господарського середовища необхідно активніше впроваджувати інновації на усіх рівнях економіки країни. Перспективами подальших досліджень є визначення системи показників, які характеризують ефективність інноваційної діяльності та здатність підприємств до інноваційного розвитку.

Література

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Шумпетер Й. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
2. Войнаренко М. П. Інноваційний розвиток промислових підприємств: аналіз та оцінки: [моногр.] / М. П. Войнаренко, А. В. Череп, Л. Г. Олейнікова, О. Г. Череп. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 444 с.
3. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : [учебник] / Фатхутдинов Р. А. — [4-е изд., перераб. и доп.]. — СПб. : Питер, 2004. — 400 с.
4. Геєц В.М. Інноваційні перспективи України : [моногр.] / В.М. Геєц, В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
5. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань/ Л.І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С.37–59.
6. Радионова Н.В. Антикризисный менеджмент / Радионова Н.В. – М. , 2001. – 345 с.
7. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. — К. : Знання, 2007. — 1027 с.
8. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV, редакція від 23.06.2010 на підставі 2314-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
9. Пашигорєва Г.И. Проблемы организации инновационной деятельности в сфере услуг / Г.И. Пашигорєва // Проблемы современной экономики. – 2006. – № 1/2. – (17/18). – С. 22-27.
10. Васильєва Т. А. Інноваційна складова в структурі макроекономічних індикаторів економічного розвитку : [моногр.] / Т. А. Васильєва. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 118 с.
11. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [моногр.] / Т.Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.

Надійшла 12.09.2011

УДК 330.1

В. Д. ЗАЛІЗКО

Національний університет державної податкової служби України

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «СІЛЬСЬКА ТЕРИТОРІЯ»: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

В роботі наведено детальну класифікацію існуючих визначень сільських територій та проведено аналіз сутності цих понять. За допомогою системного підходу узагальнено та уточнено формулювання визначення поняття «сільська територія» і встановлено основні її функції.

This paper provides a detailed classification of the existing definitions of rural areas and analyzed the nature of these concepts. Using a systematic approach generalized and clarified the wording of the definition of rural area and set its basic functions.

Ключові слова: сільські території, сільська місцевість, визначення, класифікація.

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки призвів до значних соціально-еколого-економічних проблем та деградації сільських територій України, незважаючи на значний аграрний потенціал країни та наявність більше 40 мільйонів гектарів сільськогосподарських земель. Однією з причин виникнення цих проблем є відсутність чіткої системно впорядкованої концепції та науково-організаційних засад розвитку сільських територій, фундаментом яких, безумовно, є з'ясування сутності поняття сільських територій. Враховуючи, що чисельність населення планети стрімко збільшується, а площі придатні для вирощування сільськогосподарської продукції з кожним роком зменшуються, сільські території України зможуть відіграти значну роль в покращенні показників продовольчої безпеки в Україні та за її межами.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями дослідження сільських територій активно займаються в провідних наукових центрах України та за кордоном такі науковці, як В. Баутін, Т. Гринюк, А. Доценко, В. Загородній, Н. Зубаревич, І. Гончаренко, М. Талавіря, Я. Олійник, О. Осауленко, П. Саблук, В. Славов, М. Смушак, О. Коваленко, В. Козлов, Д. Крисанов, Л. Лисенко, А. Лісовий, М. Малік, Д. Мальчикова, Р. Моськін, М. Орлатий, О. Павлов, І. Прокопа, К. Якуба та багато інших. Разом з тим виникла проблема різного тлумачення поняття «сільська територія» і відсутність єдиного, міждисциплінарного визначення, яке б можна було покласти в основу створення критерію перевірки належності певних територій чи об'єктів до складу сільських територій. Більше того, поняття «сільська територія» відсутнє в енциклопедіях, тлумачних словниках тощо.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є системний аналіз та класифікація існуючих визначень сільських територій, формулювання загального міждисциплінарного визначення та основних функцій сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Спочатку наведемо деякі існуючі визначення сільських територій намагаючись дотримуватись хронологічного порядку.

В 2004 році С. Мельник визначив сільську територію як історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну й функціональну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших жилих утворень, які знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад [1, с. 342].

2006 року О. Павлов визначає сутність сільських територій як гетерогенне, поліфункціональне утворення з населенням як системоутворювальним елементом [2, с. 17].

В 2007 році В. Славов і О. Коваленко визначили сільську територію як регіонально-територіальне утворення зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [3, с. 69].

Цього ж року І. Прокопа визначив сільські території як позначення сільської місцевості конкретних частин країни, а саме природно-економічних, адміністративно-територіальних утворень та ін. При цьому, важливим аспектом існування сільських територій є те, що вони є ресурсною базою для сільського господарства, розвиваються у тісному зв'язку, але кожна своїм шляхом [4, с. 50–51].

К. Якуба визначає сільські території як територіально-просторове розміщення сукупного ресурсного потенціалу сільських населених пунктів. Слід зазначити, що під сільськими населеними пунктами розуміють адміністративно-територіальні одиниці незалежно від їх розміру (хутір, село, сільська рада, район тощо) з наявним населенням, природно-економічним і соціальним потенціалом та відповідними органами управління соціально-економічним розвитком цих населених пунктів [5, с. 74].

А. Лісовий визначає сільські території як одну з найважливіших частин народногосподарського комплексу країни, що включає обжиту місцевість поза територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними фондами на цих територіях [6, с. 36].

2008 року М. Малік визначає сільську територію як історично сформовану в історично визначених межах системну сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) і територіально-функціональну приналежність (виробництво, переробка, реалізація) сільськогосподарської продукції [7, с. 53].

І. В. Гончаренко визначає сільські території як цілісну систему зі своїми структурою, функціями, зв'язками із зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення, яка характеризується великою кількістю взаємопов'язаних підсистем різних типів з локальними цілями, багатоконтурністю управління [8, с. 204].

2009 року Л. Лисенко визначила сільську територію як територіальну одиницю самоуправління, що діє в рамках закону, засновану на власному історичному досвіді, традиціях, специфіці господарювання, яка об'єднує навколо себе територіальну громаду з метою управління суспільним життям, вирішення спільними зусиллями проблем і сприяння розвитку відповідної території [9, с. 14].

2010 року В. Уркевич визначив сільські території як такі території, що знаходиться поза межами міст та до яких входять як сільські населені пункти, так і переважно зони сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [10, с. 25]. Подібне визначення запропонували російські дослідники В. Баутін (ректор Російського державного аграрного університету ім. К. А. Тимирязева) і В. Козлов (керівник центру стійкого розвитку сільських територій цього ж ВНЗ). Вони визначають сільську територію як земний простір за межами урбанізованих територій, населений людьми, що характеризується спільністю ознак (природних, історичних, тощо) [11].

В 2011 році М. Талавіря визначає сільську територію як складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну та виробничо-господарську структуру, що характеризується сукупністю притаманних їй особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена, чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей, обсягами і структурою виробництва та розвитком соціальної й виробничої інфраструктури сільської місцевості [12, с. 10].

Таким чином можна виділити п'ять основних підходів до питання визначення сільської території:

- 1) економічний;
- 2) природничо-географічний;
- 3) історичний;
- 4) аграрний;
- 5) адміністративно-управлінський.

Їх цілком можна узагальнити двома блоками: гуманітарний і природничий.

Проаналізувавши існуючі визначення сільських територій, можна дійти висновку, що жодне з них повністю не охоплює суть цього поняття і вони розроблялись виключно для потреб конкретної галузі

(географії, державного управління тощо).

Так, перше визначення С. Мельника обмежує сільську територію в рамках житлового утворення і не враховує соціальних, природних, економічних та багатьох інших факторів.

Формулювання В. Славова та О. Коваленка є неконкретним та розмитим. Під таке визначення можна підвести навіть велике місто (в ньому також є взаємопов'язані між собою різні ресурси і наявна відповідна мета).

І. Прокопа в своєму визначенні використовує сільські території для позначення сільської місцевості, хоч чіткого, загальноприйнятого визначення останнього поняття теж немає.

К. Якуба звузила поняття сільської території до розміщення сільських населених пунктів та їх ресурсного потенціалу.

Тлумачення І. Гончаренка та О. Павлова сільських територій як цілісної системи є надто абстрактним, без уточнення функцій та зв'язків підсистем.

У визначенні М. Маліка не вказано як визначається «історично сформована в історично визначених межах системна сукупність».

Л. Лисенко звузила поняття сільських територій до одиниці самоуправління, що суттєво обмежило означуване поняття.

В. Баутін, В. Козлов, А. Лісовий, В. Уркевич та інші під час визначення сільських територій скористались принципом залишковості, що значно спростило формулювання цього визначення. Проте з точки зору наукового підходу (який є однією з складових системного аналізу) першопочатковим родовим поняттям є «сільська територія», оскільки так історично склалось, що села та хутори з'явилися значно раніше ніж міста (по суті початкові поселення поступово збільшувались з хуторів в села, а потім в міста) і тому використовувати у визначенні родового поняття доречно лише раніше введені поняття.

Визначення М. Талавирі не враховує адміністративно-управлінський аспект і є занадто абстрактним для міждисциплінарного використання.

Перш ніж дати визначення сільських територій спробуємо визначити, що таке сільська місцевість? Так само як і поняття «сільська територія», поняття «сільська місцевість» відсутнє в енциклопедіях та тлумачних словниках.

Починаючи з 1988 року в географії під сільською місцевістю розуміли населені території країн та регіонів, що знаходяться поза межами міських поселень, з їх природними та перетвореними людиною (антропогенними) ландшафтами, населенням та населеними пунктами [13, с. 273]. В [14, с. 70] під сільською місцевістю розуміють сукупність людей, територій та інших ресурсів суспільного ландшафту і малих населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної діяльності великих міських центрів.

У Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» № 1807–IV від 17 червня 2004 р. сільська місцевість визначена як територія, що знаходиться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови.

Можна навести ще з десяток подібних визначень сільської місцевості, проте, вони все більше змішують між собою поняття «сільська територія» і «сільська місцевість».

Якщо пригадати старослов'янське тлумачення слова «мъсто», що означає місце, поле, площа, то можна зробити висновок, що належність промисловості та соціальної сфери до поняття сільської місцевості є сумнівною. Тому пропонуємо наступне визначення сільської місцевості. Сільська місцевість – це земля, водні, лісові та інші природні ресурси, що зосереджені в околі хуторів, сіл та селищ, в яких проживає населення. З цього визначення випливає, що промисловість, соціальна сфера та адміністративне управління не входять до поняття сільської місцевості і їх логічно включити до поняття сільська територія. Таким чином можна сформулювати, що сільська територія – це така сільська місцевість, для якої виконується хоча б одна з умов:

- знаходяться виробничі (переробні) потужності;
- наявна соціально-культурна сфера;
- наявне адміністративне управління.

Виходячи з цих визначень можна сформулювати п'ять основних функцій сільських територій:

- 1) антропологічна;
- 2) правова;
- 3) матеріальна;
- 4) природна;
- 5) екологічна.

Ці функції можна описати через наступні складові (рис. 1).

Висновки. В роботі проведено порівняльний аналіз існуючих визначень сільських територій, встановлено основні їх функції. Сформульовано загальне (міждисциплінарне) визначення, а саме сільська територія – це така сільська місцевість, для якої виконується хоча б одна з умов:

- знаходяться виробничі (переробні) потужності;
- наявна соціально-культурна сфера;
- наявне адміністративне управління.

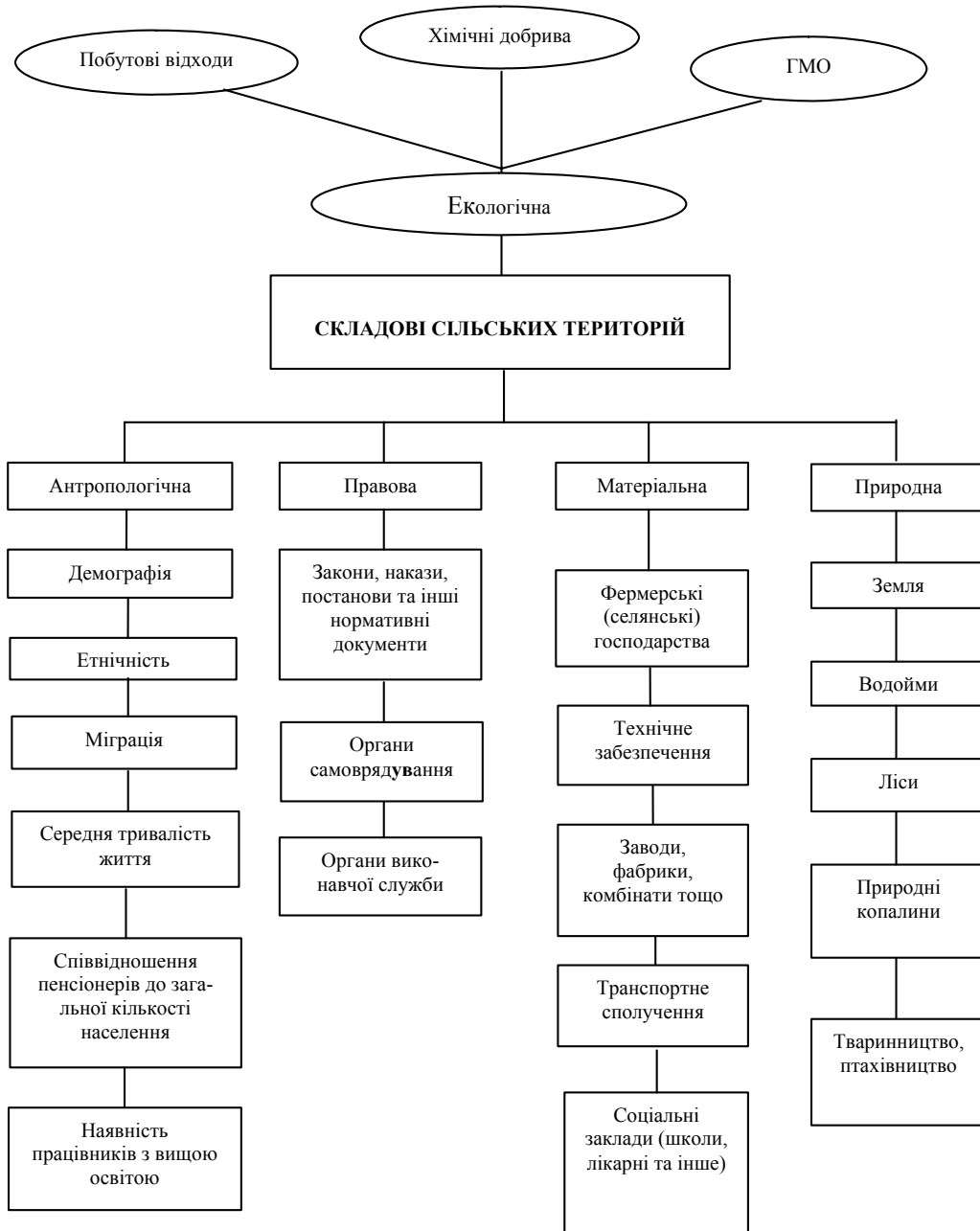

Рис. 1. Складові сільських територій

Окрім того сільська місцевість – земля, водні, лісові та інші природні ресурси, що зосереджені в околі хуторів, сіл та селищ, в яких проживає населення.

Література

1. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / Мельник С. І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 342.
2. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : [монографія] / Павлов О. І. – Одеса : Астропринт, 2006. – 360 с.
3. Славов В. П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В. П. Славов, О. В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 9. – С. 68–71.
4. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50–59.
5. Якуба К. І. Трудовий потенціал сільських територій / К. І. Якуба // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 6. – С. 72–75.
6. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій : [монографія] / А. В. Лісовий. – К. : Дія, 2007. – 400 с.

7. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51–58.
8. Гончаренко І. В. Ретроспектива формування сільських територій регіонів України / І. В. Гончаренко // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 204–209.
9. Лисенко Л. До визначення поняття «сільська територія» / Л. Лисенко // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 2 (38). – С. 12–15.
10. Уркевич В. Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій» / В. Ю. Уркевич // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природо-ресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики : матер. Міжнародної науково-практ. конференції (21–22 травня 2010 р., м. Біла Церква). – Біла Церква : БНАУ, 2010. – С. 24–26.
11. Баутин В. М. Устойчивое развитие сельских территорий: сущность, термины и понятия [Електронний ресурс] / В. М. Баутин, В. В. Козлов // Агротурнал Московского государственного агроинженерного университета. – 2006. – № 4. – Режим доступу : <http://agromagazine.msau.ru/index.php/-4/46-2008-03-20-13-00-1/106lg.html>.
12. Талавиря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / М. П. Талавиря ; Національний університет біоресурсів та природокористування України. – К., 2011. – 458 с.
13. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / [гл. ред. А. Ф. Трешников] – М. : Советская энциклопедия, 1988. – 432 с.
14. Олійник Я. Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу : [навч. посібник] / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : ВГЛ Обрії, 2003. – 128 с.

Надійшла 05.09.2011

УДК 334.716 (477.43)

Н. М. ТЮРИНА, Є. О. ШЕЛЕСТ
Хмельницький національний університет

КОМПЛЕКСНЕ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Здійснено дослідження щодо комплексного оцінювання результативності діяльності машинобудівних підприємств Хмельницької області за тривалий період з метою виявлення резервів з формування експортного потенціалу для підвищення ефективності їх зовнішньоекономічної діяльності.

Research of estimation of effectiveness of activity of machine-building enterprises of the Khmel'nyts'kyi region is carried out for protracted period with the purpose of exposure of backlogs of forming of export potential for the increase of efficiency them foreign economic activity.

Ключові слова: машинобудування, експортний потенціал, чистий експорт, індекс Херфіндаля, ринкова диверсифікація, індекс Лафая, відносна вартість одиниці експорту, товарна диверсифікація, індекс Грубела-Ллойда.

Вступ. Світова фінансово-економічна криза стала складним випробуванням для всіх країн світу. Її негативний вплив спричинив падіння вітчизняної економіки до такого рівня, який суттєво перевищив рівень зниження економічних показників більшості країн світу (зниження обсягів ВВП на 15,9%, промислового виробництва – 21,9%) [1]. Основною причиною вразливості економіки України до впливу світової фінансової кризи стала надмірна відкритість та недостатня диверсифікованість. Українські промислові підприємства працюють в умовах зниження попиту на їх продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це в повній мірі стосується і машинобудівних підприємств Хмельницької області. Вихід з цієї ситуації спонукає до підвищення конкурентних переваг та до пошуку нових резервів з формування та ефективного використанню експортного потенціалу машинобудівних підприємств. Для реалізації цього необхідно, перш за все, оцінити діяльність підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках і, враховуючи реальний стан справ, розробити конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності бізнес-процесів.

Основний розділ. Об'єктом нашого дослідження були машинобудівні підприємства Хмельницької області, джерела статистичної інформації, які використовувались у нашому дослідженні, відображені в [1, 2]. У загальноукраїнському розподілі праці машинобудування є однією з найвагоміших галузей спеціалізації Хмельницької області [2, с. 3]. Загальна кількість підприємств, що займається виробництвом машин та устаткування, з 247 у 2005 році скоротилася до 202 в 2010 році. Така ж тенденція спостерігалася стосовно підприємств, що виробляють транспортні засоби та устаткування; їх кількість протягом 2005–2010 років зменшилася до 21 у 2010 році проти 38 у 2005 році. Кількість підприємств, що спеціалізуються на електричному та електронному обладнанні майже не змінилася і на кінець 2010 року склала 194 об'єкти. Майже 30 % штатних працівників від загальної кількості штатних працівників підприємств переробної